

*Приходькіна Наталія,
доцент кафедри педагогіки,
управління та адміністрування
ДВНЗ "Університет менеджменту
освіти" НАПН України*

Тема: Теорії медіаосвіти

Ключові поняття теми: інформатизація, критичне мислення, мас-медіа, медіакультура, медіаосвіта, медіапедагог, педагогіка, теорія медіаосвіти.

Література:

1. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/kontsepsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini/
2. Медіаосвіта та медіаграмотність: короткий огляд / Іванов В., Волошенюк О., Кульчинська Л. та ін. – [2-ге вид., стер.]. – К. : АУП, ЦВП, 2012. – 58 с.
3. Онкович Г. В. Теорії медіа-освіти [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/8593/1/Onkovich>
4. Фёдоров А. В. Медиаобразование и медиаграмотность. Учебное пособие для вузов / А.В. Фёдоров. - Таганрог: Изд-во Кучма, 2004. - 340 с.
5. Conlin L. Media Effects and Cultural Approaches to Research [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.slideshare.net/LindseyConlin1/chapter-15-media-effects-and-cultural-approaches-to-research>
6. Critical thinking [Електронний ресурс]. - Режим доступу : https://en.wikipedia.org/wiki/Critical_thinking
7. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B0080430767023354>
8. Masterman, L. Teaching the Media / L. Masterman. - London : Comedia Publishing Group, 1985. - 341 p. - Режим доступу : <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/mediekultur/article/view/830/737>

Матеріал до теми

У "Концепції впровадження медіаосвіти в Україні" медіаосвіту визначено як частину освітнього процесу, спрямовану на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до

безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, інтернет, мобільна телефонія) медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Медіаосвіта базується на різних теоретичних концепціях. Останні теоретико-практичні дослідження показали, що в світі відсутня універсальна теоретична концепція медіаосвіти. Найбільш науково обґрунтовано аналіз теорій медіаосвіти поданий російським дослідником, медіапедагогом О. Федоровим та його учнями (Г. Новіковою, В. Колесніченко та ін.).

1. *Семіотична теорія медіаосвіти* (Semiotic Approach). Теорія спирається на праці теоретиків медіа семіотичного (структуралістського) напрямку, таких як Р. Барт і К. Метц (С. Metz). Медіапедагоги-"семіотики" стверджують, що медіа часто прагнуть завуалювати багатозначний знаковий характер своїх текстів, а це загрожує свободі споживання інформації. Аудиторія, в першу чергу, дитяча, занадто пасивна до "читання" медіатекстів, тому мета медіаосвіти в тому, щоб допомогти учням "правильно читати" медіатекст. Основним змістом медіаосвіти стають коди і "граматика" медіатексту, тобто мова медіа, а педагогічна стратегія - навчання правилам декодування медіатексту, опису його змісту, асоціацій, особливостей мови тощо (Denotation / connotation).

2. *Ідеологічна теорія медіаосвіти* (Ideological Approach). Теоретична база: ідеологічна теорія медіа (медіа маніпулюють громадською думкою, в тому числі в інтересах того чи іншого соціального класу, раси або нації). Підліткова аудиторія стає легкою мішенню для медійних впливів. Педагогічна стратегія зводиться до вивчення політичних, соціальних, національних і економічних аспектів медіа, до аналізу протиріч, що містять ці аспекти з точки зору того або іншого класу, раси, релігії або нації.

"Ідеологічна" теорія медіаосвіти значною мірою втратила свої колишні позиції, але в якійсь мірі трансформувалася: на перший плані наразі є не класовий, а національно-регіональний, релігійний, соціально-політичний підходи до медіаінформації. Таким чином, наприклад, педагоги деяких держав і націй прагнуть захистити учнів від експансії американської масової культури (аналогія з "протекціоністським" напрямом). У країнах "третього світу" (в латиноамериканських, азіатських, арабських) є популярною активна протидія медіа-глобалізації.

Крім того, "ідеологічна" теорія медіаосвіти має багато спільного з більш популярною на Заході теорією медіаосвіти - розвитку "критичного мислення". У цих теоріях розглядається, чиїм інтересам служить та чи інша інформація, і на які групи населення вона розрахована.

3. *Естетична (художня) теорія медіаосвіти* (Aesthetical Approach, Media as Popular Arts Approach, Discriminatory Approach). Теоретична база

тут багато в чому збігається з культурологічною теорією медіаосвіти. Однак головна мета медіаосвіти - допомогти аудиторії зрозуміти основні закони і мову спектру медіатекстів з мистецтва, розвинути естетичне сприйняття і смак, здібності до кваліфікованого художнього аналізу. Тому основними завданнями медіаосвіти є вивчення мови медіакультури, авторського світу творця художнього медіатексту, історії медіакультури (історії кіномистецтва, художнього телебачення тощо). Педагоги прагнуть тут навчити школярів та студентів критичного аналізу художніх медіатекстів, їх інтерпретації та кваліфікованої оцінки.

Разом з тим деякі європейські дослідники, наприклад, Л. Мастерман, вважають, що "естетична теорія" медіаосвіти, по суті, дискримінаційна (Discriminatory Approach), оскільки проголошує кінцевою метою розвиток "здатності до кваліфікованого оцінювання" тільки стосовно спектру мистецтва всередині медіаінформації. Л. Мастерман вважає, що "питання оцінки якості медіатексту не повинні бути в медіаосвіті ні допоміжними, ні центральними. Головна мета - допомогти учням зрозуміти, як медіа функціонують, чиї інтереси захищають, який зміст медіатекстів, як вони відображають реальність, як сприймаються аудиторією". При цьому Л. Мастерман визнає, що художня медіаосвіта ефективніша за протекціоністську оскільки спрямована на користь медіа, а не проти нього.

4. "Практична" теорія медіаосвіти (Practical Approach, Technology Approach). Теоретичною базою є адаптована теорія "споживання і задоволеність" у галузі медіа (школярі цікавляться медіатехніками, тому потрібно задовольнити їхні потреби - навчити їх практично працювати з комп'ютером, відеокамерою, смартфоном, планшетом тощо). Проблема аналізу медіатексту в даній теорії не розглядається або не є суттєвою, що, звичайно, педагогічно неправильно, тому що ігнорується проблема впливу медіа на світогляд людини.

Даний підхід відомий також під назвою "медіаосвіта як "таблиця множення" (практичне вміння працювати з медіа-апаратурою учням потрібно знати, як таблицю множення).

"Практичні" медіапедагоги вважають, що проблема впливу медіа на аудиторію не є ключовою, головне - навчити школярів, студентів, педагогів використовувати медіа апаратуру. Звідси підвищена увага до вивчення технічного пристрою медіа-апаратури і формування практичних умінь використання даної апаратури, в тому числі й для створення власних медіатекстів.

Прагматичний підхід (з орієнтацією на креативні вміння учнів) має певні переваги. Наприклад, президент Європейської Асоціації аудіовізуальної медіаосвіти, бельгійський медіапедагог Д. Шретер (D. Schretter) розробив систему навчання учнів мови медіа за допомогою відеокамери, відеомагнітофона і телемонітора, залучаючи їх у процес створення свого роду відеосюжету. Його аудиторія на практиці опановує теоретичними поняттями медіакультури ("кадр", "Ракурс" тощо). Він

порівнює реальну дійсність з її відеозображенням, дізнається механізм нескладних спецефектів, вивчає рух камери тощо. У підсумку самі учні за заданим сценарієм створюють власні мінівідеофільми. Безперечно, подібний підхід сприяє розвитку творчої особистості, і його не можна не враховувати при створенні моделі і методики сучасної медіаосвіти.

5. *Теорія медіаосвіти як джерела задоволення потреб аудиторії* (Uses and Gratifications Approach). Теоретичною основою є теорія "споживання і задоволення" в галузі медіа (вплив медіа на аудиторію обмежений, учні можуть самі правильно обрати та оцінити медіатекст згідно своїх потреб). Мета медіаосвіти - допомогти учням отримувати від медіа максимум користі згідно своїх схильностей (стимулювання розуміння учнями ролі медіа в їхньому житті, формування здібностей учнів до аналізу й оцінювання окремих елементів медіа-тексту тощо).

У сучасному вигляді теорія використання та задоволення спирається на п'ять основних припущень:

- Комунікативна поведінка людини (в тому числі вибір та користування засобами медіа) є цілеспрямованою, навмисною та мотивованою. Люди є відносно активними учасниками взаємодії із медіа контентом. Такий тип поведінки впливає як на окремих людей, так і на цілі спільноти.

- Аудиторія медіа різниться у своїй активності у виборі та використанні засобів медіа. Замість того, щоб бути використаними засобами медіа, люди самі їх використовують за задоволення власних бажань та потреб.

- Існують соціально-психологічні фактори, які направляють, фільтрують та модерують людську поведінку. Установки, навколишнє середовище та соціальна взаємодія формують очікування про медіа та їх контент. Поведінка відповідає повідомленням медіа, які вже були відфільтровані соціально-психологічними чинниками, такими як особистість, соціальне положення та відносини, комунікативний потенціал та доступність каналу надходження медіа інформації.

- Засоби медіа конкурують із іншими формами комунікації та комуникаторами, такими як, наприклад, міжособистісне спілкування. Існує прямий зв'язок між особистісним спілкуванням та тим, що відбувається через засоби медіа. Рівень задоволення людських потреб засобами медіа різниться через соціально-психологічні передумови.

- Зазвичай людина є більш впливовою, ніж медіа у процесі комунікації, але не завжди. Індивідуальні особливості коригують характер та ефекти використання медіа. У результаті процесу комунікації медіа можуть впливати на індивідуальні та соціальні характеристики, а також на соціальні, політичні, культурні та економічні процеси всередині спільноти.

6. *"Ін'єкційна" ("захисна", "протекціоністська", "прищеплювальна") теорія медіаосвіти* (Protectionist Approach, Inoculatory Approach). Мета медіаосвіти в рамках цієї теорії полягає в тому, щоб пом'якшити

негативний ефект надмірного захоплення медіа. Педагоги намагаються допомогти учням зрозуміти різницю між реальністю і медіатекстом за допомогою аналізу негативного впливу медіа на конкретних прикладах.

7. *Етична теорія медіаосвіти* (Ethic Approach, Moral Approach). Теоретичною базою є етична теорія медіа (медіа здатні формувати певні етичні принципи аудиторії, особливо, це стосується неповнолітньої аудиторії). Отже, метою етичної медіаосвіти є залучення аудиторії до певної етичної моделі поведінки. Педагогічна стратегія - вивчення етичних аспектів медіа та медіатекстів. Дана теорія цілком може бути синтезована з ідеологічною, естетичною, теорією розвитку критичного мислення.

8. *Теорія медіаосвіти як розвитку критичного мислення/демократичного мислення аудиторії* (Critical Thinking approach, Critical Autonomy Approach). Теоретичною основою даної теорії є теорія медіа як "порядку дня", де медіа є "четвертою владою", яка поширює моделі поведінки і соціальні цінності у суспільстві. Основна мета медіаосвіти: навчити аудиторію аналізувати та виявляти маніпулятивні впливи медіа, орієнтуватися в інформаційному потоці сучасного демократичного суспільства.

На думку Л. Мастермана (L. Masterman), оскільки продукція засобів масової інформації є результатом свідомої діяльності, відразу ж досить логічно визначаються, щонайменше, чотири напрямки подальшого вивчення: 1) хто відповідальний за її створення, хто володіє засобами масової інформації та контролює їх? 2) як досягається необхідний ефект? 3) які ціннісні орієнтації створюваного таким чином світу? 4) як його сприймає аудиторія? Тобто Л. Мастерман орієнтує аудиторію на розвиток "критичного мислення", аналіз механізмів впливу і цінностей тієї чи іншої інформації.

9. *Соціокультурна теорія медіаосвіти* (Social and Cultural Approach). Основні положення соціокультурної теорії медіаосвіти: 1) розвиток медіа закономірно призводить до виникнення спеціальної професійної освіти в кожній новій сфері, пов'язаній із появою нових соціальних медіа; 2) у професіоналів, в першу чергу, викладачів спеціальних медіадисциплін, виникає потреба навчати ширші верстви населення мові медіа; 3) ця тенденція посилюється, оскільки суспільство усвідомлює великий вплив медіа на його життя.

10. *Культурологічна теорія медіаосвіти* (Cultural Studies Approach). Основна мета медіаосвіти в культурологічній теорії медіаосвіти - допомогти учням зрозуміти, як медіа можуть поповнити знання аудиторії. Медіапедагоги намагаються навчити учнів оцінці і критичному аналізу медіатекстів. Найбільш сильні позиції дана теорія має у Великобританії (С. Bazalgette, А. Hart та ін.) та Канаді (В. Duncan, С. Worsnor та ін.). Хоча є чимало її прихильників і в інших країнах світу (у Франції, Німеччині, Росії, Україні тощо).

У руслі сучасних тенденцій, наприклад, у Великобританії та Канаді найбільш пріоритетними наразі є культурологічна, критична, семіотична та практична теоретичні концепції медіа, в яких визначені такі можливості медіаосвіти: використовувати масові комунікації в соціумі для розвитку комунікаційних здібностей людини; забезпечення знання того, як аналізувати і створювати медіатексти; визначати джерела медіатекстів, їх політичні, соціальні, комерційні та/або культурні інтереси, їх контекст; інтерпретувати медіатексти і цінності, поширювані в медіа тощо.

Така велика кількість теорій свідчить про те, що майже всі концепції медіаосвіти мають практичні підходи, що є свідченням збалансованості медіаосвітнього процесу. Перспективи наших подальших досліджень ми вбачаємо у більш розгорнутому аналізі теорій медіаосвіти та дослідженні генези їх розвитку.

Проблемні питання, ситуації, практичні завдання

1. Знайдіть у мережі Інтернет сайти медіаосвітньої тематики. Підготуйте письмовий огляд цих сайтів.
2. Знайдіть у мережі Інтернет сайти медіаосвітньої тематики, де містяться матеріали про теорії медіаосвіти. Представте одну з цих теорій або зробіть порівняльний аналіз двох-трьох з них.
3. Напишіть анотацію та сценарій рекламного медіатексту (або "антиреклами", спрямованої на висміювання недоліків медіатексту).
4. Складіть асоціативний ряд до категорій "фільм", "роман", "п'єса", "телепередача".
5. Вивчіть список найпопулярніших фільмів / телепередач за кілька останніх років / десятиліть. Обґрунтуйте свої версії щодо того, чому саме ці медіатексти мали успіх у аудиторії в той чи інший час, в тій чи іншій соціокультурній ситуації.

Теми рефератів

1. Теорія медіаосвіти як джерело задоволення потреб аудиторії та її теоретична база.
2. "Ін'єкційна" теорія медіа та її базові положення.
3. Теорія "споживання і задоволення" як теорія обмеженого впливу медіа.
4. Ідеологічна теорія медіаосвіти та її теоретична база: ідеологічна теорія медіа.
5. Семіотика як наука про знакові системи. Семіотична теорія медіа.
6. Культурологічна теорія медіа та її базові положення.
7. Ключові цілі "ін'єкційної" теорії медіаосвіти.
8. "Практична" теорія медіаосвіти та її теоретична база: адаптована теорія "споживання і задоволення" в галузі медіа.

9. Л. Мастерман - прихильник теорії медіаосвіти як розвитку критичного мислення.
10. Роль медіа в формуванні світоглядних позицій молоді.
11. Ін'єкційний характер медіаосвіти як запобіжна ланка від шкідливих впливів медіа.
12. Медіаграмотність як засіб розвитку критичного мислення молоді.

Контрольні запитання

1. Що таке "медіаосвіта"?
2. Який основний зміст медіаосвіти?
3. Назвіть основних представників ідеологічної теорії медіа.
4. Які ключові цілі "ін'єкційної" теорії медіаосвіти?
5. Комунікація – це процес обміну інформацією (спілкування) чи процес розвитку особистості?
6. Які основні цілі медіаосвіти: стимуляція бажання аудиторії змінити систему масової комунікації чи навчання, що усталена система медіа є найкращою?
7. Які основні сучасні види медіа та які їх особливості?
8. Чи можна зробити висновок про те, що медіаграмотність – це шлях до соціалізації особистості?

Навчальні тести

1. Хто з наведених нижче дослідників є представником культурологічної теорії медіаосвіти?

- а) К. Ворсноп; б) З. Фрейд; в) Г. Онкович; г) Л. Мастерман; д) Д. Шретер.

2. Навчання теорії та практичним умінням для опанування сучасними мас-медіа – це:

- а) медіаграмотність; б) медіаосвіта; в) медіакультура; г) медіаімунітет.

3. Хто з наведених нижче дослідників є представником теорії медіаосвіти як розвитку критичного мислення/демократичного мислення аудиторії?

- а) К. Ворсноп; б) З. Фрейд; в) Г. Онкович; г) Л. Мастерман; д) Д. Шретер.

4. Ким була запропонована модель процесу комунікації в Інтернеті, що складається з 4 взаємодій (односторонньої комунікації, двосторонньої комунікації, односторонньої комунікації з поділом функцій відправника і одержувача інформації, двосторонньої діалогічної форми комунікації)?

а) Д. Беллом; б) С. Макміланом; в) Г. Лассуелл; г) Г. М. Маклюеном.

5. Кому належить визначення медіаосвіти як "процесу розвитку особистості за допомогою і на матеріалі ЗМІ з метою формування творчих комунікативних здібностей, критичного мислення, вміння повноцінного сприйняття, інтерпретації, аналізу та оцінки медіатекстів, навчання різним формам самовираження за допомогою медіатехніки"?

а) А. Федорову; б) Г. Маклюену; в) Г. Лассуеллу; г) К. Ворснопу.

Завдання для самостійної роботи

Створіть презентацію (за поданим нижче переліком питань) на тему "Історія медіаосвіти: основні концепції медіаосвіти".

1. Семіотична теорія медіаосвіти (Semiotic Approach).
2. Ідеологічна теорія медіаосвіти (Ideological Approach).
3. Естетична (художня) теорія медіаосвіти (Aesthetical Approach, Media as Popular Arts Approach, Discriminatory Approach).
4. "Практична" теорія медіаосвіти (Practical Approach, Technology Approach).
5. Теорія медіаосвіти як джерела задоволення потреб аудиторії (Uses and Gratifications Approach).
6. "Ін'єкційна" ("захисна", "протекціоністська", "прищеплювальна") теорія медіаосвіти (Protectionist Approach, Inoculatory Approach).
7. Етична теорія медіаосвіти (Ethic Approach, Moral Approach).
8. Теорія медіаосвіти як розвитку критичного мислення/демократичного мислення аудиторії (Critical Thinking approach, Critical Autonomy Approach).
9. Соціокультурна теорія медіаосвіти (Social and Cultural Approach).
10. Культурологічна теорія медіаосвіти (Cultural Studies Approach).